

Universiteit
Leiden

The Netherlands

'Ja, de Litteratuur is nu eenmaal een wonderlik vak' Ideeën ten aanzien van het bloemlezen van eigentijdse poëzie voor gebruik in de hoogste klassen van gymnasium en h.b.s., 1898-1941

Buijsse, J.G.

Citation

Buijsse, J. G. (2023, December 20). *'Ja, de Litteratuur is nu eenmaal een wonderlik vak': Ideeën ten aanzien van het bloemlezen van eigentijdse poëzie voor gebruik in de hoogste klassen van gymnasium en h.b.s., 1898-1941.*

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3674127>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3674127>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

3.1 Inleiding

'Bij het samenstellen van deze bloemlezing hebben wij ons vooral door de volgende overwegingen laten leiden', is de inleidende zin die bloemlezers gebruiken om daarna de docenten een summiere toelichting te geven, zoals 'alles te weren wat, hetzij op aesthetische, hetzij op paedagogische gronden minder geschikt leek', altijd zonder dit inhoudelijk toe te lichten. De zin lijkt een uiterst voorzichtige beperking – waren er nog andere overwegingen? – maar in 1927, het jaar van dit citaat, wordt dat zeker niet zo ervaren. Hij staat in 'Een woord vooraf' bij het eerste deel van *Dietsche lusthof* door W. Kramer en N. van der Laan, beiden 'leraar aan het christelijk v.h.m.o.'.²⁵² Een beroeps- en denominatieaanduiding als deze is de kwaliteitsindicatie die leraren nodig hebben als eerste stap in hun overwegingen een bloemlezing te gaan gebruiken. Ook de mogelijke faam van een genoemde school kan hierin een rol spelen. Zij zien collega's en, in dit geval, de achtergrond van een denominatie. Alhoewel *Dietsche lusthof* geen aantoonbaar protestants-christelijke bloemlezing is, moet de context van de samenstellers wel vertrouwen op een veilige keus geven, zeker voor protestants-christelijke docenten.²⁵³ Hoe anders is de beschouwing die J.M. Acket in 1922 geeft bij zijn *Een bundel verzen*. Acket weet dat ieder die geleerd heeft te genieten van poëzie ogenblikken van geluk kent. Ontroering is van belang in ons gewone leven, dat 'zo kleurloos en glansloos [is] als het grijsbestoven grasveld op 'n hete zomerdag'. Want '[é]én ogenblikje van weemoed, levensblijheid, berouw, goede voornemens, verbazing, bewondering, geestdrift, kan wijding geven aan 'n hele dag'.²⁵⁴ Volgers van Acket kennen zijn enthousiasmerend taalgebruik wel. Nu heeft Acket uiteraard ook niet zomaar een aantal gedichten achter elkaar gezet, aan elke bundel gaat schiftend wegen vooraf, maar hij wijst op het positieve van zijn inhoud. Daarmee vraagt hij van een eventuele gebruiker daarnaar te kijken en na een inhoudelijk oordeel al of niet tot gebruik over te gaan.²⁵⁵

Aan bloemlezen gaan allerlei afwegingen vooraf maar in vrijwel alle gevallen blijft het in een voorwoord bij een beknopte toelichting daarover. Toch zijn er ook samenstellers die hun bloemleespraktijk uitgebreid toelichten. Zij vormen de kleine groep docenten die in veel ruimer verband publiceren, een positie in het discours literatuuronderwijs voor zich opeisend. Zij hebben namelijk een theorie, een opvatting over literatuur en het onderwijs daarin, willen die theorie zo breed mogelijk bekend maken – en natuurlijk ook overgenomen zien. In het geval van poëzie gaat die visie altijd wel uit van een bepaalde kijk op esthetiek, maar in het ene geval beperkt die zich tot

²⁵² *Dietsche lusthof* I, p. 3.

²⁵³ In het tweede deel van deze bloemlezing, met een ruime aandacht aan na-Tachtigliteratuur, staat een fragment van vijf pagina's uit Van Eedens visie op *Een liefde* van Lodewijk van Deyssel, 'Een onzedelijk boek', uit *De nieuwe gids* uit 1888. Behandeling in de klas zal toch wel enig verlangen hebben opgeleverd. Kramer en Van der Laan bedoelen (in hun 'Een woord vooraf') hun boek niet alleen voor het vijfde leerjaar van de h.b.s. maar ook voor het derde leerjaar. De uitgever noteert: 'voor de hoogere klassen van scholen voor middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs'. Uitgevers denken breed commercieel: er wordt nooit onderscheid gemaakt tussen de verschillende schooltypen. Na 1920 wordt ook regelmatig de kweekschool genoemd. U.l.o.-scholen hebben vooral hun eigen boekcircuit. Vgl. Amsing (2006):95.

²⁵⁴ *Een bundel verzen*, p. 5.

²⁵⁵ Acket denkt aan de lagere klassen van h.b.s., gymnasium, lyceum enz., de uitgever noteert: 'voor alle inrichtingen van voortgezet onderwijs'.

een slechts op 'schoonheid' gericht zijn, in een ander geval wordt er een literair-wetenschappelijke basis aan gegeven. In de periode 1895–1941 bestaan op deze manier enige 'scholen' na en naast elkaar. In deze afdeling bespreek ik opvattingen en werk van een zestal representatieve bloemlezers die door hun publicaties opvallen en aandacht hebben gekregen in vakmedia. Is het niet door publicaties in een tijdschrift of het uitgeven van een brochure, dan wel door een opvallende veelheid aan kritieken, door een serie samenhangende artikelen waarin een pedagogische maar ook inhoudelijke kijk op poëzie wordt gegeven, of door een reeks literair-wetenschappelijke publicaties. Dat maakt deze bloemlezingen tot meer dan een overzicht van poëzie. De twee-eenheid van bloemlezing en verantwoording is het criterium voor mijn keus van de bloemlezers.

3.2 Zes bloemlezers

Aan de orde zullen komen Foeke Buitenrust Hetteema en zijn *Inleiding op Dichterschap* (1898), J. B. Meerkerk en *Een boek met verzen* (1899, tweede druk 1913), W.C. Rengers Hora Siccama en Herman Poort²⁵⁶ en *De bloeiende bongerd* (1915, derde druk 1925), W.L.M.E. van Leeuwen met een drietal sterk samenhangende boeken, *Korte schets van de ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde* (1928), *De Nederlandsche dichtkunst sinds 1880* (1929) en *Naturalisme en romantiek* (1935), en W. Kramer en zijn *Literatuur en stijlstudie* (1930, vierde druk 1938). Het zijn allen 'eerstelingen', elk van hen vertegenwoordigt als eerste een bepaalde opvatting en toepassing daarvan in een schoolboek. Naast deze leraren de voordrachtskunstenaar Paul Huf en zijn bijzondere bloemlezing, namelijk die op zijn twee series van zeven grammofoonplaten uit 1934 en 1938.

Buitenrust Hetteema is de verkondiger van het na 1890 vernieuwende credo 'Taal is klank' en publiceert voornamelijk in het tijdschrift waarvan hij mederedacteur is, *Taal en letteren*. Het juiste dichterlijke woord en de kracht van de melodie van een gedicht zijn zijn aandachtspunten. Meerkerk leert zijn leerlingen poëzie te genieten door inhoudelijke vragen en stijl oefeningen. Hij publiceert er indringend over in een tweetal begeleidende boeken. Hetteema's en Meerkerk's zo aan elkaar tegengestelde boeken, vrijwel gelijktijdig uitgegeven, hebben wel een ruime bekendheid gekregen maar hebben toch niet over een reeks van jaren succes gekend.

Vanaf 1915 is de tweedelige bloemlezing annex historisch overzicht *De bloeiende bongerd* van Siccama en Poort een veel gebruikt boek. W.C. Rengers Hora Siccama en Herman Poort publiceren niet rondom hun schooluitgave maar de hoofdstukken over schoonheid in hun eerste deel zijn wel als hun theoretische artikelen op te vatten. Hun boek is zeer vernieuwend, revolutionair bijna, en leunt sterk op opvattingen van Willem Kloos en Albert Verwey. Dit boek heeft grote bijval gekregen maar ook veel kritiek. Geen boek lijkt meer publiciteit te hebben gegenereerd dan *De bloeiende bongerd*.

W.L.M.E. van Leeuwen beïnvloedt vanaf 1924 met een groot aantal theoretische artikelen en een aantal samenhangende schoolboeken het denken over literatuur en literatuuronderwijs. Alhoewel hij de gehele literatuurgeschiedenis tot zijn leeropdracht rekent, gaat zijn bijzondere aandacht uit naar de periode vanaf 1880 en vooral naar de poëzie in deze periode. Hij heeft niet alleen een visie op het hoe en waarom van dit onderwijs maar ook – en dat maakt er uitdrukkelijk onderdeel van uit – op de specifieke inhoudskenmerken van de poëzie vanaf 1880. Bovendien heeft hij een principiële ideologische basis. Hij is daarmee de belangrijkste opiniemaker in deze periode.

²⁵⁶ Ik vat W.C. Rengers Hora Siccama en Herman Poort op als één auteur.

Geheel anders van opzet is het werk van W. Kramer. Deze docent geeft slechts een vrij kleine bundel teksten met vragen uit, *Literatuur en stijlstudie*, maar hij introduceert er een heel andere kijk op het lezen van poëzie mee, stijlstudie, die hij uitgebreid begeleidt met literair-wetenschappelijke artikelen. Hij richt zich als eerste op Duitse literatuurwetenschappers zoals Leo Spitzer, die hij met zijn opstellen bekend maakt in het Nederlandse onderwijs. Intensieve stijlstudie is internationaal de nieuwe loot aan de literatuurwetenschap. Deze richting breekt met de bredere vooral op beleving gerichte kijk op het lezen van poëzie en met de grote aandacht voor literatuurgeschiedenis. Het is een school die veel navolging krijgt door de manier van systematische vraagstelling die eraan ten grondslag ligt. Het is echter ook een manier die bij anderen vrij snel verwatert tot slechts een aantal vragen bij een tekst.

In 1934 en in 1938 brengt voordrachtskunstenaar en acteur Paul Huf twee series van zeven 78-toerenplaten voor het literatuuronderwijs uit, een bijzonder project. De veertien platen geven een doorsnede van de Nederlandse poëzie van middeleeuwen tot eigen tijd. 46 van de in totaal 84 gedichten op deze platen zijn van na 1880, 55%. Hij benadrukt er het belang van deze poëzie voor het onderwijs mee. Als voordrachtskunstenaar heeft Huf een uitgesproken idee over zijn verhouding tot de dichter. Hufs dictie komt voort uit een grondige, persoonlijke analyse van het gedicht die tegelijk als voorbeeld wordt gesteld voor anderen, maar ook zijn verhouding tot de dichter wil weergeven..

Hettema gaf zijn boeken uit bij uitgeverij Honig in Utrecht, Meerkerk bij de Groningse uitgeverij P. Noordhoff. De andere auteurs publiceren allen via de andere Groningse uitgeverij, J.B Wolters. Deze heeft alleen al met de drie van elkaar verschillende bloemleesleergangen van Siccama en Poort, Van Leeuwen en Kramer in deze periode een aanzienlijk marktaandeel op het terrein van het literatuuronderwijs. Een geheel andere uitgave van Wolters, de *Historische schets van de Nederlandsche letterkunde* (1909) van C.G.N. de Vooyo, is met een groot aantal herdrukken het dominerende literatuurhistorisch handboek erachter.²⁵⁷ Het boek is een overzicht van literaire stromingen en auteurs dat nogal eens naast bloemlezingen wordt gebruikt als een historische basis. Programmaboekjes van scholen zouden hier meer uitsluitel kunnen geven. Het is onverenigbaar met Siccama/Poort en Van Leeuwen.²⁵⁸ Onderstaande figuur toont die achtergrond door de jaren 1909–1940.

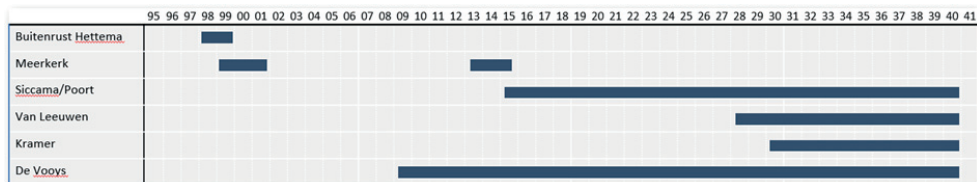

fig. 3 Jaren van afzet van vijf bloemlezingen

²⁵⁷ *Historische schets*: 1939¹⁶ (1971³¹).

²⁵⁸ Over onverenigbaarheid: zie Poort (1913):161 (o.a. voor De Vooyo is er geen plaats 'tusschen den onderwijzer en de literatuur'). Siccama/Poort en Van Leeuwen geven zelf historische overzichten uit, onlosmakelijk verbonden met hun bloemlezingen, die voortkomen uit een bepaalde literaturopvatting. Het historisch overzicht van Van Leeuwen is thematisch van opzet, dat van Siccama/Poort is verweven met hun opvatting over literaire schoonheid en is anti chronologisch.

De schooluitgaven die verderop in deze afdeling besproken worden, zijn niet gebonden aan een bepaalde denominatie: het criterium voor mijn keuze is dat van de toelichtingen door de auteurs. In deze periode bestaan er weinig nadrukkelijk protestants-christelijke schoolbloemlezingen. Het protestants-christelijk onderwijs is geen eenheid, het is een zuil met verschillende cannelures, reden waarom op protestants-christelijke scholen vaak 'neutrale' bloemlezingen worden gebruikt die voldoende bruikbaar materiaal bevatten voor een eigen duiding. Dit kan blijken uit de opsomming van bloemlezingen die B. van Noort geeft in *De letterkundige inleiding* (1938), een boek dat is samengesteld als hulpboekje bij literatuurstudie aan clubs van het Verbond van Christelijke Letterkundige Kringen, maar ook op jongelingsverenigingen werd gebruikt. Het zijn de niet voor christelijk onderwijs bestemde bloemlezingen die hij uitgebreid bespreekt. Onder andere Van Leeuwen wordt warm aanbevolen.²⁵⁹

In rooms-katholieke kring is wel sprake van een eigen schoolbloemleescultuur. Bekende voorbeelden zijn de reeks *Stemmen van verre en dichtbij* door Fr. Tharcisius Horsten, de bloemlezingen van A. Vincent en J.J. Verbeeten, *Proza en poëzie*, het nadrukkelijk katholieke *Leerboek met bloemlezing* (1923) van P.A. Kerstens en de leergang met bloemlezing *Mijn eerste gang door onze letterkunde* (1933) door J. Mooy, boeken die binnen hun ideologische marges ook aan de dichters van na 1880 aandacht besteden. Toch laat ik deze bloemlezers hier buiten beschouwing. Zij publiceren geen achtergrondartikelen, of zoals Horsten alleen in zijn eigen blad *Ons eigen blad, tijdschrift voor onderwijsgevende kloosterlingen* en daardoor onvoldoende vergelijkbaar met de door mij te bespreken auteurs en boeken. Door het voortdurend benadrukken van het noodzakelijk roomse in de literatuur schrijft Horsten bevestigend en exclusief voor de eigen richting, anderen op het literaire veld daar niet mee beïnvloedend.²⁶⁰ Een vanaf 1930 spraakmakende docent is de leraar Nederlands aan het Overveens Lyceum Sanctissimae *Trinitatis* A.J. Schneiders. Schneiders publiceert tamelijk veel over aspecten van het moedertaalonderwijs maar geeft geen bloemlezing uit. Wel suggereert hij een lijst van veertig gedichten die representatief zijn voor de hele literatuurgeschiedenis.²⁶¹ Met een artikel in het *Tijdschrift voor ervaringsopvoedkunde* (1930), 'De school der poëzie', doet hij verslag van zijn dichtexperiment in de leerjaren 3 en 4. Dichten door leerlingen als een voorwaarde voor 'vruchtdragend' literatuuronderwijs, zoals hij dat noemt. Het levert hem enige kritiek op. Een deel van zijn methodiek is interessant maar omdat hij verder niet ingaat op zijn stofkeuze, laat ik ook hem hier buiten beschouwing. Een katholieke bloemlezer die in deze periode een belangrijke positie inneemt, is M.A.P.C. Poelhekke met zijn tweedelige *Taalbloei* (1909), ook een uitgave van Wolters. Na de dood van Poelhekke in 1924 wordt zijn bloemlezing in andere vorm voortgezet en ontbreekt de oorspronkelijke beredeneerde opzet van Poelhekke langzamerhand, waardoor het latere eendelige *Taalbloei* niet meer overeenkomt met het oorspronkelijke ontwerp. Hij publiceerde wel over de taak van literatuuronderwijs, maar meer in het kader van een verdediging van de h.b.s., een schoolsoort waar hij meer *Bildung* in opgenomen wil zien.²⁶²

²⁵⁹ Er zijn wel enige protestants-christelijke literatuurgeschiedenissen. De bekendste is het *Beknopt handboek van de Nederlandse letterkunde* door C. Tazelaar, een uitgave van J.B. Wolters.

²⁶⁰ Zie voor Horsten: Noot (2010).

²⁶¹ Schneiders (1935). Schneiders noemt geen titels; alleen wie de titelloze bibliothele uitgave met deze gedichten, die hij in zijn artikel bespreekt, bezit, weet om welke gedichten het gaat. Een groot deel van het artikel is een bespreking van Paul van Ostaijens 'Een oud man', een van die gedichten.

²⁶² Zie voor Poelhekke bijvoorbeeld De Vriend (1996):90-94. De hier genoemde rooms-katholieke bloemlezingen zijn wel opgenomen in mijn corpus. Zie daarvoor hoofdstuk 11.

3.3 Besluit

In de volgende hoofdstukken komen deze zes spraakmakende en invloedrijke bloemlezers en hun werk aan de orde. Ik toon er hun standpunten over letterkunde- en vooral poëzieonderwijs mee. Het zijn standpunten die aan het bloemlezen voorafgaan. Deze opvattingen bestaan in de periode 1898–1941 naast elkaar. Zij komen niet uit elkaar voort, zijn in een aantal gevallen elkaars tegenpool, en vormen dus geen ontwikkeling van ideeën over het poëzieonderwijs door deze periode heen in de betekenis van 'van een lagere trap doen voortgaan tot een hogere', zoals het *WNT* die omschrijft (al is de term vaak wel het gangbare woordgebruik). Elk van de hoofdstukken is op gelijke wijze ingedeeld. In een inleidende paragraaf wordt de plaats van de te behandelen auteur beschreven. Hoe ligt het subveld van het literatuuronderwijs erbij en wat is de positie van de te behandelen auteur hierop? Daarna volgen een karakterisering van het werk (de bloemlezing en bepalend theoretisch werk), de poëzieopvatting, de kwalificatie van poëzie, de stofkeuze in de bloemlezing of bloemlezingen en een overzicht van de kritiek op het werk.

